

УДК 81'255.2:6(083.133)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-37>

КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНА ЛЕКСИКА В АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ СТАТТЯХ: ЗІСТАВНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

CULTURE-SPECIFIC VOCABULARY IN ENGLISH POPULAR SCIENCE ARTICLES IN COMPARISON AND TRANSLATION

Рукоманова В. В.,*orcid.org/0009-0005-6855-1727**магістрант кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету***Кудрявцева Н. С.,***orcid.org/0000-0001-7641-9543***Scopus-Author ID: 57191324400***доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету*

У статті розглядається культурно-специфічна лексика в англійських науково-популярних статтях у зіставному та перекладацькому аспектах. Визначено поняття науково-популярного підстилю, його особливості як різновиду наукового стилю, спрямованого на популяризацію наукових знань і забезпечення їх доступності для широкої аудиторії. Розглянуто жанрово-стилістичні особливості англійських науково-популярних статей. Проаналізовано культурно-специфічні лексичні одиниці, що відображають національно-культурну специфіку англійського дискурсу, зокрема власні назви, реалії, фразеологізми, вигукі, терміни та інші поняття. Вони відіграють важливу роль у науково-популярних текстах і допомагають авторам ефективно взаємодіяти з аудиторією. Зосереджено увагу на тому, що при перекладі науково-популярних статей перекладач має враховувати важливість культурно-специфічної лексики й, за необхідності, зберігати прагматичну цінність тексту, адаптуючи його до цільової аудиторії. Розглянуто структурні й семантичні особливості англійської культурно-специфічної лексики. Проаналізовано способи перекладу культурно-специфічних лексичних одиниць. Установлено, що в процесі відтворення англійської культурно-специфічної лексики українською мовою застосовуються прямі й непрямі способи, а також стратегії «відкритого» та «прихованого» перекладу (Дж. Хаус). Прямі способи перекладу застосовуються в поєднанні зі стратегією «відкритого» перекладу для відтворення загальновідомих географічних назв, назв компаній, установ тощо. Непрямі способи перекладу сполучаються зі стратегією «прихованого» перекладу з метою відтворення інших культурно-специфічних одиниць, що не мають еквівалентів у мові перекладу й потребують адаптації. З'ясовано, що під час перекладу культурно-специфічних одиниць у науково-популярних статтях перекладачі вдаються до обох перекладацьких стратегій, поєднуючи їх у межах одного тексту.

Ключові слова: науково-популярний підстиль, культурно-специфічна лексика, переклад, прагматика, адаптація, «відкритий» переклад, «прихований» переклад.

The article deals with culture-specific vocabulary in English popular science articles examined within the aspects of comparison and translation. The concept of popular science substyle and its features, as a variety of academic style, aimed at popularising scientific knowledge and ensuring its accessibility to a broad audience are defined. The genre and stylistic features of English-language popular science articles are examined. Particularly, we analyse culture-specific lexical units that reflect the national and cultural specificity of English popular science discourse. These include proper names, realia, phraseological units, interjections, terms, and other notions. Such elements play an important role in popular science texts and help authors interact effectively with their readers. Special attention is paid to translation issues. Translators of popular science articles must consider the importance of culture-specific vocabulary and, when

necessary, preserve the pragmatic value of the text by adapting it to the target audience. The structural and semantic features of English culture-specific vocabulary are examined. We also analyse translation techniques used in rendering culture-specific lexical units from English into Ukrainian, and determine that both direct and oblique translation, as well as “overt” and “covert” approaches to translation (J. House), are used. The direct translation is combined with the “overt” approach, and is common for rendering well-known geographical names, names of companies, institutions, etc. The oblique translation accompanies the “covert” approach, and is common for culture-specific units that have no equivalents in the target language, thus, requiring adaptation. We conclude that translators of popular science articles often combine both approaches within a single text to ensure adequacy and pragmatic equivalence.

Key words: popular science substyle, culture-specific vocabulary, translation, pragmatics, adaptation, “overt” translation, “covert” translation.

Постановка проблеми. У сучасному світі, що стрімко розвивається під впливом технологій і сучасних засобів комунікації, наукові відкриття та різноманітні інновації стали щоденним явищем. Це зумовлює зростання популярності та актуальності науково-популярних статей, які є важливим інструментом популяризації та поширення наукових знань серед широкої аудиторії, що водночас зумовлює необхідність їх перекладу з англійської різними мовами. Доступність наукової інформації широкій аудиторії читачів значною мірою залежить від якості відтворення культурно-специфічної лексики. Розуміння особливостей такої лексики, її функцій і значення у науково-популярних текстах є надзвичайно важливим для забезпечення адекватного, змістовного та зрозумілого перекладу. Таким чином, наше дослідження не лише сприятиме підвищенню якості перекладу науково-популярних статей, а й відіграє важливу роль у розвитку міжкультурної комунікації як між науковцями і науковими журналістами, так і між академічною спільнотою та неакадемічною аудиторією загалом, що, своєю чергою, уможливило підвищення наукової грамотності та обізнаності українського суспільства.

На сьогодні дослідження науково-популярного тексту, особливо в межах української лінгвістики, є доволі нечисленими. Проте останнім часом спостерігається зростання інтересу українських науковців до перекладу науково-популярних статей [1]. Це свідчить про те, що дослідження, які стосуються перекладу науково-популярних статей та їх окремих елементів, набувають особливої актуальності як у світовому, так і у вітчизняному перекладознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які присвячують свої роботи вивченню науково-популярних текстів та їхніх особливостей можна виділити Ю. С. Орещича [2], М. Олохан [3], К. Хайленд [4] та інших. Автори цих досліджень висвітлюють особливості науково-популярного підстилю, що відрізняють його від інших підстилів наукового стилю [2], а також розглядають жанрово-стилістичні особливості англійських науково-популярних статей, які потребують уваги під час перекладу [4]. Зокрема М. Олохан проаналізувала специфіку перекладу науково-популярних текстів та відтворення наявної в них культурно-специфічної лексики [3].

Метою нашого дослідження є висвітлення структурно-семантичних особливостей культурно-специфічної лексики, яка вживається в англійських науково-популярних статтях, а також з'ясування специфіки її відтворення українською мовою. Задля досягнення цієї мети ми проаналізуємо особливості науково-популярного підстилю, розглянемо культурно-специфічну лексику, яка потребує прагматичної адаптації, а також труднощі, з якими може зіткнутися перекладач під час перекладу цієї лексики українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Ми пропонуємо розуміти науково-популярний підстиль як різновид наукового стилю, який використовують науковці або наукові журналісти для опису будь-яких досліджень, відкриттів чи інновацій, у спосіб доступний для широкого кола людей. Метою використання науково-популярного підстилю є ефективне донесення складної наукової інформації читачу-нефахівцю у простій і зрозумілій формі. Окрім транслювання певної інформації, науково-популярні тексти також прагнуть зацікавити читача наукою та спонукати його до обговорення актуальних наукових питань.

Науково-популярний підстиль поєднує притаманну науковому стилю логічність викладу інформації, уживання стійких словосполучень, термінів, графіків, таблиць із низкою інших специфічних рис, властивих художньому та публіцистичному стилям мовлення, що зумовлено його метою і функцією. Науково-популярний підстиль не лише передає наукову інформацію, а й спрощує її, робить доступною для розуміння. У таких текстах уживається зрозуміла, проста для сприйняття лексика без надмірного технічного жаргону. Характерною рисою науково-популярних текстів є зверненість до аудиторії, постійна взаємодія автора з читачем та елементи інтерактивності, які реалізуються через уживання діалогів, риторичних запитань тощо [5]. Науково-популярні тексти також відзначаються використанням великої кількості засобів експресивності [6].

Досить часто науково-популярні тексти створюються саме в жанрі статті. Стаття – це невеликий науковий твір, який зазвичай друкується у збірці, журналі або науковому виданні та описує певне дослідження. Як зазначає К. Хайленд [4], жанрово-стилістичні особливості англійських науково-популярних статей спрямовані на досягнення «близькості» з аудиторією. Новизна дослідження та відкриття вчених подаються в таких статтях як певний прорив, новина, що може бути дуже корисною для читача [3]. Автори науково-популярних статей часто використовують слова на зразок *important, thanks to, a new research* тощо, які вказують на технічний прогрес, демонструють користь, важливість або актуальність дослідження. Щоб продемонструвати достовірність інформації та переконати читача в тому, що автор не вигадує, у статтях часто вдаються до цитування науковців із обов'язковим зазначенням їхнього статусу в науковій сфері, а також згадуванням їхніх імен. Важливою частиною науково-популярних статей є наявність авторської позиції з певного питання, яка передається за допомогою лексики, яка виражає емоційну реакцію на викладений матеріал, підкреслює важливі моменти або думки та водночас заохочує читача до дискусії. Ця особливість робить науково-популярні тексти доступними та створює неформальний тон, що спонукає реципієнта до інтерактивної взаємодії.

Науково-популярні статті характеризуються також наявністю великої кількості культурно-специфічної лексики, не властивої науковим статтям. Як уже зазначалося, науково-популярні тексти завжди намагаються виконувати комунікативну функцію – взаємодіяти з читачем, що дає змогу не лише зацікавлювати, але й подавати інформацію просто й доступно. Культурно-специфічна лексика – це лінгвістичний прояв унікальної культурної ідентичності різних народів, їхньої історії, побуту та способу життя. Вона є дуже важливим інструментом для спрощення сприйняття складних наукових концепцій, а також залучення та взаємодії читача з текстом. Однією з найпоширеніших видів культурно-специфічної лексики є безеквівалентна. Безеквівалентною лексикою ми можемо назвати такі слова, які не мають прямих відповідників в мові перекладу [7]. До безеквівалентної лексики належать слова-реалії, вигуки, аббревіатури, власні назви тощо. Найбільшу групу серед них становлять реалії – слова, що позначають культурно-специфічні предмети, явища чи поняття, які існують в одній культурі, але можуть бути повністю відсутніми в іншій. Наприклад, англ. *fish and chips*, укр. *кобзар*.

Культурно-специфічні слова є надзвичайно важливою складовою науково-популярного тексту, яка допомагає ефективно взаємодіяти та впливати на аудиторію, виконуючи таким чином комунікативну функцію. Тому, говорячи про переклад науково-популярних статей, необхідно враховувати специфіку й особливість відтворення цієї лексики. Культурно-специфічна лексика відрізняється від загальноповсякденної тим, що не завжди має відповідники, здатні передати значення слова з однієї мови на іншу. Тому, за неможливості підбору еквівалента або буквального перекладу, перекладач часто вдається до такого процесу як *адаптація*. Адаптація – це процес передачі слова з однієї мови на іншу шляхом заміни культурних елементів оригіналу, на ті, що є схожими за прагматикою та функцією в мові перекладу [8, с. 4]. Існує кілька способів адаптації: опущення, описовий переклад, буквальный переклад, генералізація, конкретизація тощо.

Вибір методу залежить від семантичних і структурних особливостей слова, мовної системи та контексту.

Якщо йдеться про географічні назви, назви закладів чи установ, то вони зазвичай прості за структурою й не містять прихованого контексту або подвійного значення, наприклад, *Київ, Україна, річка Дніпро, Оксфордський університет*. У науково-популярних статтях такі одиниці часто виконують функцію уточнення або доповнення інформації. Загальновідомі назви (назви міст, країн, річок, гір та інші) зазвичай мають свій усталений словниковий відповідник, наприклад, *Great Britain – Велика Британія, Black Sea – Чорне море*. В інших випадках застосовуються транслітерація або транскрипція, наприклад, *Mercedes – Мерседес, UNESCO – ЮНЕСКО*. Існують ситуації, коли власні назви не піддаються цим способам адаптації через ризик виникнення неточностей або дезінформації. У таких випадках вони залишаються у тій формі, як і в оригіналі, наприклад, *the Dutch maritime firm Boskalis* [9]. – нідерландська морська компанія *Boskalis*.

Іноді трапляються й випадки, коли семантика слова зрозуміла, проте може спотворюватися через культурні відмінності. Найпростішими та найпоширенішими прикладами таких слів є позначення одиниць довжини, ваги, площі або грошових одиниць, тобто такі слова, що можуть належати до різних систем вимірювання або валют. Наприклад: англ. *six-inch, 16 feet long, four feet, 241-acre parcel* [10].

Іншу категорію безеквівалентної лексики складають слова, що мають незрозумілу семантику через повну відсутність аналогів у мові перекладу. Це можуть бути слова на позначення побуту, одягу, їжі, свят тощо. Наприклад, англ. *Guy Fawkes Night*, укр. *вишиванка*. У таких випадках культурно-специфічні одиниці зазвичай отримують описове пояснення або залишаються в оригіналі, а тлумачення подають у примітках. Наприклад, *Purépecha – an Indigenous group* [11]. – *пурепеча – корінне індіанське плем'я*. Іноді ці слова можуть бути вилучені, але лише тоді, коли це не впливає на розуміння тексту чи достовірність інформації. Наприклад, *When a California firm, Solid Concepts, printed a limited edition of a hundred Browning Model 1911.45-caliber pistols...* [12]. – *Коли каліфорнійська фірма Solid Concepts надрукувала обмежену серію зі ста пістолетів...*

Структурна адаптація культурно-специфічних одиниць відбувається рідко, оскільки більшість таких слів мають просту форму – це або окремі слова: *Arizona, Canada, Mexico* [10] або словосполучення, які мають аналогічну структуру в мові перекладу: *Eta Carinae, constellation Carina, Homunculus Nebula* [13]. Проте трапляються випадки складніших конструкцій, у яких через відмінності між мовними системами можливі структурні зміни. Деякі англійські словосполучення зі структурою N+N+N потребують адаптації через різницю у структурі словосполучень в українській мові: *Monarch Butterfly Fund* [11] – *Фонд захисту метеликів-монархів, WWF (World Wildfire Fund)* [11] – *Всесвітній фонд дикої природи*. Інші культурно-специфічні одиниці також можуть вимагати зміни порядку слів для природного звучання в перекладі. Наприклад, *Latin America's greatest wildlife migration* [11] – *найбільша міграція диких тварин Латинської Америки*.

Унікальність культурно-специфічних слів та відсутність їхніх відповідників у мові перекладу ставлять перед перекладачем складне завдання. Оскільки підбір еквівалента часто неможливий, перекладач має застосовувати різні способи перекладу, що залежать від контексту, прагматики та ролі слова в тексті. Перед початком роботи над перекладом перекладач має визначити, яку стратегію та способи перекладу він застосовуватиме до тексту. Дж. Хаус [14] стверджує, що в процесі перекладу науково-популярних статей можна застосувати два підходи: «відкритий» та «прихований». «Відкритий» підхід передбачає максимальне збереження оригіналу з адаптацією тексту лише у разі необхідності, тоді як «прихований», навпаки, передбачає максимальну адаптацію тексту до цільової аудиторії, аби зробити його зрозумілим і легким для сприйняття. Наприклад, *A team of Harvard University researchers has printed living*

tissue interlaced with blood vessels... [12]. – Команда дослідників Гарвардського університету надрукувала живу тканину, переплетену з кровоносними судинами... – «відкритий» підхід; *The tunnel measures about 16 feet long and descends to a depth of roughly four feet, which ensures burrows stay cool as outside temperatures increase* [10]. – Створений вхідний тунель завдовжки 5 метрів і глибиною 1.2 метра забезпечує прохолоду в норі при підвищенні навколишньої температури – «прихований» підхід.

Щодо способів перекладу безеквівалентної лексики, то, за Дж. Бірне [15], усі вони поділяються на дві групи – прямі та непрямі. Прямі способи перекладу передбачають мінімальне або досить незначне втручання перекладача у текст. [15]. До них належать уже згадані нами транскрипція та транслітерація, а також запозичення, калькування й буквальный переклад. Найчастіше прямі способи перекладу застосовують разом із стратегією «відкритого» перекладу. До культурно-специфічних одиниць, які піддаються такому перекладу зазвичай належать власні назви. Розглянемо приклад їх перекладу у науково-популярних статтях. На синтаксичному рівні це, як правило, географічні назви, що мають усталені українські відповідники. Наприклад, *The population is now a small fraction of its former numbers, with the species listed as endangered in Canada, threatened in Mexico and Florida, and assigned various degrees of protected status throughout much of the American West* [10]. – У Канаді птах занесений до списку зникаючих видів тварин, у Мексиці та Флориді – перебуває під загрозою зникнення, різний ступінь захисту також йому присвоєний на Заході США.

Якщо ж назва не має усталеного відповідника, (що трапляється здебільшого у випадку назв установ або організацій), перекладач може застосувати транслітерацію, транскрипцію або залишити назву в оригіналі. Наприклад, *In recent years, Wild At Heart, the animal rescue group behind these operations, persuaded the city of Tucson to set the tract aside as a conservation area* [10]. – В останні роки група порятунку тварин організації *Wild At Heart*, що стоїть за цими заходами, переконала місцеву владу міста Тусон відвести територію ферми під природоохоронну зону. Як бачимо, за відсутності українського відповідника перекладач зберігає оригінальну назву організації.

Непрямі способи перекладу зазвичай поєднуються з «прихованим» підходом. Вони використовуються тоді, коли між мовою оригіналу та мовою перекладу існують значні лексичні, граматичні або прагматичні розбіжності [15]. Непрямих способів перекладу набагато більше ніж прямих. До них належать модуляція, адаптація, компенсація, конкретизація та генералізація тощо. Ці методи застосовують переважно при перекладі маловідомих або незрозумілих цільовій аудиторії культурно-специфічних лексичних одиниць, які зазвичай виступають реаліями. Наприклад, *A paper published Thursday on the cover of Nature confirmed those fears by documenting hundreds of miles of bleached Australian reef, a consequence of warmer water* [9]. – Стаття, опублікована в четвер на обкладинці британського наукового журналу *Nature*, підтвердила ці побоювання, задокументувавши понад сотні кілометрів вибілених австралійських рифів, що є наслідком потепління води в океанах.

Не існує єдиного універсального способу перекладу, який підходив би для певної групи реалій. Найпоширенішим способом перекладу малознайомих слів можна вважати описовий переклад. Його мета – забезпечити розуміння незнайомого слова шляхом його пояснення через знайомі для аудиторії образи чи поняття, тим самим зробивши інформацію доступною. Наприклад, *He's a mezcal producer from the nearby city of Zitacuaro, visiting with his family* [11]. – Він виробник мескалю – традиційного мексиканського алкогольного напою – із сусіднього міста Сітакуаро, який приїхав сюди зі своєю родиною. У цьому прикладі речення розширене. Перекладач прагне забезпечити повне розуміння культурно-специфічного слова та зберегти культурний колорит і атмосферу Мексики, які передає автор оригіналу.

На відміну від розглянутих нами раніше загальновідомих власних назв та власних назв на позначення установ, закладів, журналів тощо, вживання яких є необхідним для дотри-

мання достовірності інформації, малознайомі культурно-специфічні власні назви, основне завдання яких полягає в доповненні або розширенні змісту, можуть перекладатися іншими способами залежно від контексту та комунікативної мети, з якою автор використовує їх у тексті. Як зазначає М. Олохан [3], залежно від рівня обізнаності цільової аудиторії, така лексика може не перекладатися дослівно, а розширюватися, конкретизуватися, або, навпаки, узагальнюватися при перекладі. Наприклад, *In the Caribbean, Fabien Cousteau, grandson of the late, famed ocean explorer Jacques Cousteau, began a 3D-printed reef project in January in Bonaire, where he is working with the Harbour Village Beach Club* [9]. – У Карибському морі Фаб'єн Кусто, онук покійного відомого дослідника океану Жака Кусто, у січні розпочав проект 3D-друку рифів на острові Бонайре у співпраці зі столичним готелем. У перекладі не було збережено назву *Harbour Village Beach Club*, оскільки для українського читача конкретна назва установи не несе інформативного чи культурного навантаження й лише ускладнює сприйняття. Тому перекладач узагальнив назву, зазначивши лише тип закладу.

Науково-популярні тексти поєднують вживання як загальновідомих, так і малознайомих культурно-специфічних лексем. Майже кожна науково-популярна стаття містить обидва типи лексики, тож перекладач у процесі роботи над перекладом часто поєднує різні стратегії та способи перекладу, обираючи відповідний варіант залежно від контексту й комунікативного завдання тексту статті.

Висновки. Підсумовуючи наше дослідження, можемо зробити висновки, що у науково-популярних статтях, культурно-специфічна лексика відіграє ключову роль у створенні комунікативного зв'язку між автором і читачем, а також у спрощенні та полегшенні сприйняття наукової інформації. Таким чином, переклад культурно-специфічної лексики є справжнім викликом для перекладача, який має не лише зберегти точність змісту оригіналу, а й зробити його зрозумілим і доступним для цільової аудиторії. Перекладач повинен не лише володіти глибокими лінгвістичними знаннями, але й бути обізнаним в інших галузях та розуміти особливості як чужої, так і власної культури, щоб створювати адекватний, інформативний і цікавий переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bilohrats K. R. Target audience of the popular science information in media: peculiarities and classification. *Science and education a new dimension: Humanities and Social Sciences*. 2016. № 13. P. 132–135.
2. Орещич Ю. С. Науково-популярний текст: до проблеми визначення. *Нова філологія*. 2017. №. 70. С. 137–140.
3. Olohan M. Scientific and technical translation. London and New York: Routledge. 2016. 263 p.
4. Hyland K. Constructing proximity: Relating to readers in popular and professional science. *Journal of English for Academic Purposes*. 2010. 9(2). P. 116–127.
5. Chen You, Guo Ying. A Research on the Characteristics and Translation Strategies of Popular Science English. *Lecture Notes on Language and Literature*. Clausius Scientific Press. Canada, 2023. Vol. 6. №14. P. 105–112. DOI: 10.23977/langl.2023.061417.
6. Романюха М. В. Жанрово-стилістичні виклики у відтворенні англomовного наукового тексту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. Вип. 49, Т. 2. С. 174–177. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-2.40>
7. Бондар М. В. Класифікація національно маркованих одиниць. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Філологія, педагогіка, психологія*. 2015. Вип. 30. С. 31–36.
8. Shuttleworth M., Cowie M. Dictionary of translation studies. Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. 233 p.
9. Parker L. 3D-Printed Reefs Offer Hope in Coral Bleaching Crisis. National Geographic. March 13, 2017. URL: <https://www.nationalgeographic.com/science/article/3d-printed-reefs-coral-bleaching-climate> (дата звернення: 05.11.2025).
10. Kutz J. What can save the desert's most tenacious birds? Tiny underground apartments. National Geographic. February 5, 2025. URL: <https://www.nationalgeographic.com/animals/article/saving-burrowing-owls-arizona> (дата звернення: 05.11.2025).

11. Vincent J. On the path of Latin America's greatest wildlife migration. National Geographic. April 22, 2024. URL: <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/latin-america-butterfly-monarch-migration> (дата звернення: 05.11.2025).

12. Smith R. Just Press Print. National Geographic. December, 2014. URL: <https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/3d-printer> (дата звернення: 06.11.2025).

13. Drake N. Stunning 3-D Models Reveal Bizarre Double Star Acting Up. National Geographic. January 10, 2015. URL: <https://www.nationalgeographic.com/adventure/article/150108-eta-carinae-3d-space-astronomy-pictures-science> (дата звернення: 06.11.2025).

14. House J. Linguistic relativity and translation. *Explorations in linguistic relativity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2000. P. 69–88.

15. Byrne J. Scientific and Technical Translation Explained: *A Nuts and Bolts Guide for Beginners (1st ed.)*. Routledge, 2012. 212 p.

Дата надходження статті: 13.11.2025

Дата прийняття статті: 05.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025